

Усенко Юлія В'ячеславівна,
доцентка кафедри журналістики і нових медіа
Інституту журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидатка історичних наук, доцентка

Yuliia Usenko,
PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Journalism and New Media,
Institute of Journalism,
Borys Grinchenko Kyiv University
Email: y.usenko@kubg.edu.ua

<https://doi.org/10.28925/2524-2644.2021.18>

УДК 070:[347.96-051:659]:35.078.3

ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ МЕДІАЮРИСТІВ: ЮРИДИЧНИЙ ЗАХИСТ ЗМІ ТА ЖУРНАЛІСТІВ

MEDIA LAWYERS TRAINING: LEGAL PROTECTION OF MASS MEDIA AND JOURNALISTS

Запропонована тема має своєю метою розкрити важливий аспект діяльності фахівців-юристів, які будуть працювати з різними представниками засобів масової інформації і надавати кваліфіковану юридичну допомогу редакціям ЗМІ і журналістам в питаннях порушень їх професійних прав. Завдання вивчення наданого матеріалу — визначитися з поняттям «юрист» у сфері прав захисту ЗМІ, ознайомитися з правовими актами, що регламентують діяльність фахівців даної сфери, дати роз'яснення щодо необхідності впровадження в освітній процес ЗВО підготовки сучасних медіаюристів.

Ключові слова: медіаюрист, журналіст, масмедіа, юридичний захист ЗМІ, право, авторське право, свобода слова.

The proposed topic aims to reveal an important aspect of the activities of legal professionals who will work with various media and provide qualified legal assistance to media outlets and journalists in matters of violation of their professional rights. The task of studying the provided material: to define the concept of a lawyer in the field of media protection, to get acquainted with the legal acts regulating the activities of specialists in this field, to explain the need for implementation in the educational process and training of modern media lawyers.

Keywords: media lawyer, journalist, mass media, legal protection of mass media, law, copyright, freedom of speech.

Вступ. Майже всі засоби масової інформації рано чи пізно стикаються з ситуацією, коли хто-небудь з героїв певних публікацій чи програм подає до суду позов про захист честі, гідності та ділової репутації. Останнім часом таких позовів стає все більше, і далеко не завжди суди приймають сторону журналістів. Навіть якщо ЗМІ пощастить довести свою правоту, судові розгляди зазвичай тривають декілька років, забирають чимало часу і сил, а іноді і засобів. Як правило, приводи для подібних позовів дають самі журналісти — до цього призводить їхня правова неграмотність та «неакуратне» поводження зі словом. Окрім того, законодавство, яке регулює діяльність ЗМІ в нашій країні, досить неідеальне і часто змінюється,

що постійно ускладнює діяльність журналістів. Безумовно, ідеальним було б об'єднання в одній особі професійного журналіста та професійного юриста, але зрозуміло, що таке неможливо, адже, по-перше, вимагати наявності юридичних знань у всіх журналістів нереально, а по-друге, під час судових засідань, і взагалі, права журналістів мають представляти професійні юристи, обізнані в даній сфері.

Теоретичною основою даного дослідження стали наукові праці І. Сипченко, О. Вознюка, О. Волковинського, О. Баранова, О. Бурмагіна, О. Костюченко та ін.

Характерною рисою сучасності є те, що юристи, а з ними і напрям їхньої діяльності, змінюються та розвиваються набагато швидше,

ніж пов'язане з ними законодавство. У сучасних умовах фахівці у сфері прав захисту ЗМІ повинні працювати на випередження і бути добре обізнаними у своїй кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень. Різним аспектам роботи в напрямку журналістики і правозахисту присвячено значний масив літератури. Це, зокрема, дослідження таких авторів, як О. Теревус, К. Шендеровський, І. Виртосу, Л. Опришко, О. Вдовенко, О. Каплій, В. Цимбальюк та ін.

Виклад основного матеріалу. Засоби масової інформації відіграють дуже важливу роль у соціумі. Журналістська діяльність є ключовою у функціонуванні засобів масової інформації (далі — ЗМІ), тому її регламентації, питанням захисту прав та визначення відповідальності журналістів присвячено низку міжнародних документів (ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи тощо), наприклад: Декларація «Про засоби масової інформації і права людини» (1970 р.) [1]; Декларація ЮНЕСКО «Про основні засади, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму і апартеїду та підбурення до війни» (1978 р.) [2]; Резолюція «Про журналістську етику» [3]; Резолюція «Журналістські свободи і права людини» (1994 р.) [4]; Рекомендація «Про захист журналістів в умовах конфліктів і напруженості» (1996 р.) [5]; Рекомендація «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації» (2000 р.) [6]; Резолюція «Свобода вираження поглядів та інформації в період кризи» (2005 р.) [7]; Резолюція «Про медіаграмотність у світі цифрових технологій» (2008 р.) [8].

Але в результаті створення інформації можуть бути порушені права та інтереси як певних суб'єктів, так і суспільства або окремих груп людей, а також права та інтереси держави. Хоча фактичне порушення прав та інтересів може відбутися лише у випадку поширення такої інформації. Для певних видів інформації, зміст якої може завдати істотної та непоправної шкоди суб'єктам прав та інтересів, міжнародним правом передбачена превентивна заборона щодо її поширення, але яка встановлюється виключно законом [10]. Порушення ж закону призводить до судових справ.

Якщо говорити про медіа і судові справи, то часто журналісти і самі винні у своїх проблемах, адже не дотримуються елементарної етики та стандартів професії.

Аудіовізуальні ЗМІ повинні пам'ятати про той факт, що вони часто мають набагато

безпосередніший та сильніший вплив, ніж друковані ЗМІ. Оприлюднення зображень слід вважати загалом більш істотним втручанням у право на повагу до приватного життя, ніж просте повідомлення імені особи [46]. Є базові юридичні принципи, які треба знати журналістові, коли він знімає і публікує матеріал. Наприклад: чи повинен журналіст запитувати згоду людини, перед тим, як сфотографувати її на вулиці? Що робити, коли людина не дає згоди на зйомку? Чи варто фотографувати в місцях, де це робити заборонено? Чи можна проводити зйомку «приховано» камерою тощо? Журналіст, як і будь-яка людина, повинен відповідально підходити до своєї роботи. А окрім цього, необхідно завжди перевіряти отриману інформацію, бажано через різні джерела. Саме так роблять професіонали. І такий підхід допомагає уникнути більшості проблем.

Юрист, що володіє технікою створення ефективного тексту для різноманітних медіа-платформ, який не тільки «не боїться» камери, але й сам може брати участь у створенні відеопродукту, значно підвищує свою конкурентоспроможність на професійному ринку.

У той же час журналіст, спеціаліст в галузі комунікацій, який володіє правовими компетенціями, що відносяться до сфери масмедіа, — це мрія будь-якого засобу масової інформації.

Деякі вузи, насправді, вже почали діяти в певному напрямку, намагаючись об'єднати два в одному, наприклад, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Програму «Медіаправо» там було запроваджено ще 2013 року. Тоді це був своєрідний експеримент, в якому брали участь викладачі чотирьох кафедр (конституційного права; теорії держави і права; цивільного права № 1; культурології) і студенти п'ятого курсу денного відділення. Програма відразу заявила про себе нестандартним підходом до читання лекцій і проведення практичних занять: бали і заліки відійшли на другий план, поступившись місцем саморозвитку і реальним знанням. Навчальний процес став проходити за європейським зразком, де кожна дисципліна викладається на основі авторських матеріалів.

Експеримент програми «Медіаправо» полягав ще й в тому, що в юридичному ЗВО студенти вчать писати журналістські тексти і працювати перед відеокамерою. Така практика, вважають в університеті, корисна для будь-якого юриста і просто необхідна медіаправнику. Отримавши знання і навички в області написання інформаційного та художнього тексту, техніки stand-up й інтерв'ю, втілення режисерського сценарію

і створення авторського відеосюжету, студенти починають усвідомлювати на власному досвіді, наскільки вразлива і складна у творчому плані професія журналіста, наскільки вона потребує юридичної допомоги й захисту.

Підготовка таких медіаюристів у сфері авторського права або юристів у сфері прав захисту ЗМІ має передбачати: надання кваліфікованої юридичної допомоги редакціям ЗМІ і журналістам в питаннях порушень їх професійних прав, а також іншим зацікавленим організаціям в питаннях законодавства про ЗМІ, свободи слова та вираження думки; представляти інтереси журналістів і редакцій ЗМІ в судах; проводити моніторинги конфліктів при участі редакцій ЗМІ і журналістів; надавати юридичну експертизу тих публікацій журналістів, що готуються до друку, з метою недопущення ними законодавчих порушень, а також прав та свобод інших; проводити аналіз і систематизацію законодавства про ЗМІ, на основі державного законодавства та міжнародного права; проводити юридичні експертизи регіональних нормативних актів в інформаційній сфері, надавати допомогу органам влади в розробці таких документів тощо.

Окрім цього, юристи у сфері прав захисту ЗМІ повинні мати практичні навички роботи у сфері імплементації Європейської Конвенції щодо захисту прав людини і судової практики Європейського Суду щодо прав людини.

Окремо варто виділити ще один важливий напрямок. Не можна забувати про постійний тиск на журналістів з боку різних структур, що потребує додаткового захисту, в тому числі і юридичного. Сумна статистика показує, що за 29 років незалежності у пошуках інформації та в боротьбі за правду в Україні загинуло більше сотні журналістів. Не кажучи вже про численні факти залякування, побиття, пошкодження майна, з якими стикаються працівники інформаційного фронту.

Юристи, що будуть працювати з тими чи іншими засобами масової інформації, повинні бути обізнаними не тільки в законодавстві про ЗМІ, але й з усім масивом законів, інших нормативно-правових актів, відомчих інструкцій, а також із закордонним та кримінальним правом.

Висновки. Незважаючи на прогресивні закони щодо захисту журналістів, існують проблеми із втіленням цих норм у життя, адже реальних вироків у справах щодо роботи журналістів, нападів на них та інших неправомірних дій, майже немає. Отже, такий науковий потенціал, як підготовка медіаюристів у сфері

авторського права або юристів у сфері прав захисту ЗМІ, може стати досить перспективним в умовах євроінтеграційних процесів.

Джерела

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.02.2021).

2. Rule of Terror: Living under ISIS in Syria. *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*. United Nations Commission on Human Rights. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/788451> (дата звернення: 15.02.2021).

3. Бацюкова С., Виртосу І. Адвокатська журналістика: світовий та український досвід. Луганськ, 2013. URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/rol-2013-7-18_2.

4. Бекбаев Е.З. Проблема начала в теоретическом познании правовой системы (попытка обоснования). Астана, 2008. 296 с. URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc108p0/instrum7129/print713.5.html>

5. Керівні принципи щодо захисту правозахисників. Warsaw: Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ). 2015. 172 с. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/150476?download=true>.

6. Кодекс етики українського журналіста. URL : <http://www.cje.org.ua/ua/code>.

7. Права людини та масмедіа в Україні : збірник конспектів лекцій / За ред. Виртосу І., Шендеровського К.К. Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. 260 с. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/lectures/humanrights2018.pdf>.

8. Принципи журналістської етики та контроль за їх дотриманням // Дуся / Телекритика [сайт]. URL: <http://ru.telekritika.ua/profesija/print/2110> (без дати).

9. Холдар С. Регулювання засобів масової інформації і вільна преса у демократичному суспільстві. Політичні права і свободи у демократичному суспільстві (досвід країн Європейського Союзу): зб. матеріалів круглого столу головних редакторів масмедіа України. 6 квітня 2000 року / [Гол. ред. А.В. Денисенко]. К. : ІВЦ «Планета», 2000. С. 7–9.

10. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики): монографія. К. : Освіта України, 2010. 388 с.

References

1. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) vid 04.11.1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (04.11.1950). [in Ukrainian].

http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Rule of Terror: Living under ISIS in Syria: *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*. United Nations Commission on Human Rights [in English].

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/HRC_CRP_ISIS_14Nov2014.p df

3. Batsiukova, S., & Vyrtosu, I. (2013). Advokatsiina zhurnalistyka: svitovyi ta ukraïnskyi dosvid [Advocacy Journalism: World and Ukrainian experience]. Luhansk [in Ukrainian].
https://issuu.com/irf_ua/docs/rol-2013-7-18_2
4. Bekbaiev, Ye. Z. (2008). Problema nachala v teoreticheskomyi poznaniï pravovoiï sistemy (popytka obosnovaniia) [The Problem of the Beginning in the Theoretical Knowledge of the Legal System (attempt to substantiate)]. Astana, 296 p. [in Russian].
<http://www.allpravo.ru/library/doc108p0/instrum7129/print7135.html>
5. Kerivni pryntsyipy shchodo zakhystu pravozakhysnykiv [Guidelines for the Protection of Human Rights Defenders]. (2015). Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 172 p. [in Ukrainian].
<https://www.osce.org/en/odihr/150476?download=true>
6. Kodeks etyky ukraïnskoho zhurnalista [Code of Ethics of the Ukrainian Journalist]. [in Ukrainian].
<http://www.cje.org.ua/ua/code/>
7. Prava liudyny ta masmedia v Ukraini [Human Rights and Mass Media in Ukraine]. (2018). Zbirnyk konspektiv lektsii, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Journalism, 260 p. [in Ukrainian].
<http://journalib.univ.kiev.ua/lectures/humanrights2018.pdf>
8. Pryntsyipy zhurnalistskoi etyky ta kontrol za yikh dotrymanniam [Principles of Journalistic Ethics and Control over Their Observance]. *Dusia*, Telekrytyka [site] [in Ukrainian].
<http://ru.telekritika.ua/profesija/print/2110>
9. Kholdar, S. [2000]. Rehuliuвання zasobiv masovoi informatsii i vilna presa u demokratychnomu suspilstvi [Regulation of the Media and Free Press in a Democratic Society]. *Politychni prava i svobody u demokratychnomu suspilstvi (dosvid krain Yevropeyskoho Soiuzu): zb. materialiv kruhloho stolu holovnykh redaktoriv masmedia Ukrainy, 6 kvitnia 2000 roku* (ch. ed. A. V. Denysenko), K.: IVTs «Planeta», pp. 7–9 [in Ukrainian].
10. Tsybalyuk, V. S. (2010). Informatsiine pravo (osnovy teorii i praktyky) [Information Law (basics of theory and practice)]. Monohrafiia, V. S. Tsybalyuk (ed.), Kyiv: Osvita Ukrainy, 388 p. [in Ukrainian].

Подано до редакції: 18.02.2021.

Прийнято до друку: 17.06.2021.